

Az 1872/73. évi kolerajárvány Miskolcon*

BODOVICS ÉVA

Cholera Epidemic of 1872/73 in Miskolc

The study aims to contribute to the history of the 1872-73 cholera epidemic in Hungary by presenting how the epidemic was handled by the authorities through the example of a specific town, Miskolc. As a result of the research based on the minutes of the cholera commission, it can be said that in the case of Miskolc, which does not receive aid neither from the county nor from the state, crisis management was quite effective and successful, which was also confirmed by the relatively low death rate and a fairly high number of the recovered, and by the absence of conflicts. By monitoring the measures on a weekly basis, we were able to get a more accurate picture of the difficulties encountered during the epidemic and the room for manoeuvre of the town authority.

*

Ragadványos epemirigy, epekór, keleti hányszékelés – csak néhány elnevezés egy ma már jól ismert ragályos betegségre, a kolerára. E kifejezések mind a betegség látványos tüneteire kívánnak reflektálni, azaz a sárgás színű hányásra és hasmenésre, amelynek következtében a beteg meglehetősen rövid időn belül kiszárad és meghal.

Jóllehet a kolera napjainkban is előfordul a világban, de korántsem ölt olyan méreteket, mint a 19. század során, amikor is összesen hét kisebb-nagyobb járványhullám söpört végig Ázsiából kiindulva Európán és olykor Amerikán is.¹ Ezek közül az 1872/73. évi amiatt emelkedik ki, mert ez volt az utolsó, amikor még úgymond a sötétben tapogatódtak a szakemberek. 1883-ban ugyanis Robert Koch sikeresen azonosította a kolerabaktériumot (*vibrio cholerae*), és bár először nem mindenki fogadta el a német orvos felfedezését, az idő igazolta a betegség kóroktanának helytállóságát. Amellett, hogy a korábban ismeretlen betegség egyre inkább megmutatta magát az orvosoknak, ezáltal lehetővé vált a terjedés megfékezése és a gyógyítás hatékonyabbá tétele, az egyébként is megjelenő orvostudományi és higiénés fejlesztések a halandóság csökkenésének irányába hatottak.

1872-ben, amikor néhány évnyi szünet után ismételtelen megjelent a kór Európában,² még keveset tudtak róla, s ez az ismeretlenség volt az, ami a kolerát övező félelmet leginkább gerjesztette és fenntartotta. Az elmúlt járványok tapasztalatai alapján az némileg világossá vált, hogy van valamilyen kapcsolat a szennyezett ivóvíz és a megbetegedések között, de sokáig kétségbe vonták a betegség ragályos voltát: úgy vélték, hogy emberről emberre nem terjed, ha mégis, az a szennyezett ruhanemű miatt történik. Az ismerethiány következtében a járványra adott reakciók nem mindig voltak megfelelőek, gyakorta előfordult, hogy olyan megelőző és kezelési módszerekhez folyamodtak, amelyek más-kor – többnyire a pestis idején – már „jól beváltak”. Ezek között említhetjük az alkoholfogyasztást vagy a füstölést, amelyek a külső-belső fertőtlenítést voltak hivatottak biztosítani.³

---

*Készült az OTKA 135814. sz. Magyar várostörténeti atlasz program (kutatásvezető: Tringli István) támogatásával, valamint a NKFI FK 128 978 Tudás, tájkép, nemzet és birodalom projekt támogatásával.

¹ Kiss 2004. 20. Faragó Tamás ezzel szemben 8, míg Gönczi Ambrus 11 kolerajárványról beszél. FARAGÓ 2011. 169., GÖNCZI 2006-2007. 114.

² Ezt megelőzően 1866-ban pusztított a kolera Magyarországon. Ekkor 1866. júl. 27-én jelent meg Pesten, októberben tetőzött, novemberre pedig már meg is szűnt. Bár a járvány lefolyása meglehetősen gyors volt, így is közel 2000 ember életét követelte csak a fővárosban. Ami a járvány kezelését illeti, alapvetően rendészeti feladatnak fogták fel. Pest-Budán állandó egészségügyi bizottságokat hoztak létre a kerületi alkapitányok elnökeite alatt. SIPOS 1988. 118–120.

³ A további megelőző praktikák és gyógymódok között szerepel a meleg öltözködés, az ecetes vízzel való mosakodás, mértékletes étkezés és a megterhelő, valamint erjedő ételek fogyasztásának mellőzése.

A továbbélő, elmaradott módszerek ellenére azért a korábbi járványokból tanultak is elődeink. Különösen igaz ez a járványhelyzet kezelésére, azaz a bonyolult közigazgatási gépezet működésbe hozására és hatékony működtetésére. A régebbi kolerajárványok során kikísérletezett válságkezelési mechanizmus már 1871-ben életbe lépett, amikor novemberben a belügyminiszter, Tóth Vilmos felhívta a figyelmet az Oroszország galíciai határainál megjelent járványra. Még ebben az évben kijelölték a védekezés irányítását gyakorló bizottmányt. A következő év folyamán is a belügyminiszter tartotta a kezében az intézkedések igazgatását, akit a törvényhatóságok – a vármegyék és a törvényhatósági joggal felruházott városok – vezetői rendszeres jelentésekben tájékoztattak a regionális helyzetről. Megyei szinten az alispán felügyelte a járványt, de később – a válság súlyosabbá válásával – kormánybiztosok is kijelölésre kerültek, megyénként egy-egy. Miskolc mint rendezett tanácsú város a megyének volt alárendelve úgy a kolera tekintetében, mint általában véve. Ugyanakkor amiatt, hogy már az elején kijelentették, nem kérnek a megyei segítyezésből, valamiféle önállósággal is bírtak a járvány során.⁴

Az 1872-73. évi kolerajárvánnyal kapcsolatban eddig alapvetően demográfiai szempontú kutatások történtek.⁵ A kolera miskolci lefolyásáról is csupán demográfiai ismereteink vannak, ráadásul Holopce Péter – a kolerával kapcsolatos iratokat nem találva – túlnyomórészt csupán halotti anyakönyvekre és a helyi sajtóra támaszkodhatott kutatása során. Szerencsére sikerült megtalálnom a hiányzó iratokat, így a korábbtól eltérő megközelítésben vizsgálhattam a témát: a járvány áldozatainak statisztikája helyett a válságkezelésre helyezhettem a hangsúlyt. Arra kerestem a választ, hogy a közel egy éven át tartó járvány változó dinamikájára miképpen reagált a miskolci városvezetés, milyen problémákkal kellett szembenézniük az eltelt hónapok során. Bár a jelen tanulmányban nincs mód összehasonlító vizsgálat elvégzésére, Miskolc válságkezelésének bemutatása lehetőséget teremt arra, hogy a későbbiekben eredményeinket összevethessük más települések gyakorlatával. Célkitűzésemnek megfelelően elsősorban a közigazgatási apparátus iratanyagára támaszkodtam, valamint a helyzet és az intézkedések reflexióját nyújtó sajtótermékekre. Társadalomtörténészként azonban fontosnak tartottam, hogy a hivatali intézkedések és statisztikai adatok mellett a járvány kézzelfoghatóbb, emberközelí arcával is megismertessem az olvasót, ezért a tanulmány végén a kolerajárvány özvegyeinek és árváinak életébe pillanthatunk bele, már amennyire ezt a források lehetővé teszik.

Kolera a láthatáron – felkészülés a válsághelyzetre

Mivel 1872-ben nem először néztek szembe a hatóságok a kolerával, ezért már az első aggasztó hírekre, amelyek azt jelezték, hogy a járvány megközelítette az Osztrák-Magyar Monarchia határát, beindították a közigazgatási gépezetet. 1872. augusztus 26-án a belügyminiszter kiküldte a kidolgozott kolerautasítást a törvényhatóságoknak.⁶ Szeptemberben pedig a járvánnyal szembeni helyes magatartásra való felkészítés érdekében közzétették a belügyminiszteri felkérésre készült „Népszerű oktatás a cholera járvány tárgyában” című tájékoztatót, amelyet amellet, hogy minden törvényhatósághoz eljuttattak, a sajtóban is leközöltek.⁷ Ebből megtudhatták az emberek, hogy milyen tünetekkel jár a kolera, hogyan kell ellene védekezni és miként kell a megbetegedetteket kezelni. A nyolc pontba szedett rövid ismertető több olyan elemet is tartalmazott, amelyet korábbi kolerajárványok, vagy még korábban, a pestis megjelenésekor is jónak láttak a lakossággal közölni.

Ahogy teltek a napok, egyre aggasztóbb hírek érkeztek a határvidékekről, illetve az országban szórványosan előforduló megbetegedésekről. Mindezek ellenére adminisztratív szinten egészen novemberig nem történt semmi lényeges a járványkezelés terén a megyében. Ekkor azonban felállították a Borsod megyei koleraügyi bizottságot Kun István elnöke alatt, amellyel párhuzamosan Miskolcon

⁴ MNL BAZML IV. 803. a. 33/1874.

⁵ Az 1872-73. évi koleráról általában: MÁDAI 1983. A miskolci kolera tekintetében: HOLOPCEV 1997.

⁶ SIPOS 1998: 121-122.

⁷ A Borsod. Miskolczi Értesítő című helyi lap 1872. szeptember 12-én közölte.

is létrejött a koleraügyi bizottság a korábbi rendőri szakosztályból. A kolerabizottság a város 11 kerületének megfelelően 11 albizottságra oszlott, a hatékony és gyors intézkedés végett pedig hamarjában teljhatalommal ruháztatott fel.⁸

A legelső intézkedésekből kitűnik, hogy a járvány elkerülése érdekében a köztisztaság folyamatos fenntartását, valamint az emberek mozgásának és érintkezésének korlátozását tartották a leghatásosabbnak. Ennek megfelelően a borsodi megyeszékhelyen elrendelték a szemét- és trágyahalmok eltávolítását mind a közterekről, mind a magánterületekről,⁹ a kocsmákat és a vendéglőket pedig rövidített nyitvatartásra kötelezték – az előbbi este 8, az utóbbi 10 órakor volt kénytelen búcsút mondani a vendégeknek. Emellett árnyékszékeiket is naponta kellett fertőtleníteniük.¹⁰

A korai zárórát elrendelő határozat több iparág számára is kedvezőtlen körülményeket eredményezett. Miskolcon, mint kereskedelmi, közlekedési csomópontban élénk éjszakai élet folyt az 1870-es években, ami sokaknak jelentett biztos megélhetést. A nyitvatartási idő csökkentése, különösen úgy, hogy eddig egyetlen megbetegedést sem regisztráltak a városban, többeket arra sarkallt, hogy felszólaljanak ellene. Így tett Radics Vilmos zenész, aki szerint az elmúlt 20 évben, mióta zenekarával Miskolcon szórakoztatja a városlakókat, „ennyire sérelmes” intézkedés nem történt ellenük, mint most. „A színház 10-11 órakor ér véget s a vendéglő étterme ekkor már sötét, a vasút éjjel felé érkezik s így mi vendéget nem láthatunk, nem találhatunk, kiktől szerezzük meg hát az élet fentartására szükséges jövedelmet magunknak?”¹¹ – teszi fel a kérdést kérelmében Radics, akinek zenésztársaival együtt összesen 114 családtagot kellett eltartaniuk. Egy másik zenésznek, Molnár Jánosnak sem sikerült engedményt kicsikarnia, aki 1873 januárjában fordult hasonló kéréssel a bizottsághoz. „Miatán azon fontos okok, melyek bizottságunkat a zárórák elrendelésére kényszerítette meg nem szűntek – ez okból folyamodók kérelmének helyt adni nem lehetett” – szól a jegyzőkönyvi bejegyzés.¹²

Az éjszakai élet egy másik szereplője, a vármegyeháza melletti Rozmaring utcában bordélyházat – korabeli szóhasználattal „kéjtanyát” – üzemeltető Breuer Adolfné (Karolin Breuer) is felszólalt a korai záróra ellen:

Huszonnégy éve annak, hogy illy üzletem van városunkban, soha ez idő alatt, minden politikai változást vagy a Bach korszakot is ide értve, soha nem adtam okot reá, hogy hatóságom meghívattván, büntessen, - tiszteletben tartám és tartom a rendeleteket, de e jelen intézkedés, azaz üzletemnek éjjeli 10 órakori becsukása elviselhetetlen; és távol legyen tőlem hogy sérteni akarjak, de ez intézkedés ha a vendéglőkre kávéházakra állhat is, de üzletemre – melyet már magában véve morális szempontból az éj homályának fedni kell, - üzletemre e rendszabály nem alkalmazható, - és ha üzletem illy torkon verve beszűntetik, s vendégeket 10 órán túl elnem fogadhatok, miből fizessem százakra rúgó adómat, orvosi díjjat, és leányaim élelmét háztartásomat miből fedezzem [...] a tek.[intetes] bizottság most is meg győződhet – hogy nálam a kényelem lakosztályok tekintetében meg van, és hogy vendégeim válogatottak.¹³

A bizottság hajlandó volt eleget tenni a kéréseknek miután átgondolva a helyzetet arra a következtetésre jutott, hogy „ezen zárórának szoros megtartása azon helyeken hol az esti időt nem egészségrontó részegeskedéssel töltik – nem elkerülhetlen szükséges.”¹⁴ Ezért a kocsmák kivételével a kávéházakra

⁸ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 1-i kolerabizottsági jegyzőkönyv. A Borsod megyei koleráról bővebben: Bodovics 2021.

⁹ Így számolt be erről a helyi újság: „[a kolerabizottság] meghagyván a városi rendőrségnek: a város közhelyein – s a vendéglőkben létező roppant mennyiségű, miázmát terjesztő trágya halmazoknak – 5-től 100 forintig terjedő büntetés terhe alatti eltávolítását. – Fájdalommal értesült a bizottság ez uttal arról: hogy nevezett helyeken oly mennyiségben léteznek a fertőző anyag hogy annak rövid időni eltávolítása lehetetlenségnek ismertetett el, miért a háztulajdonosok után, okvetlenül a kötelességét mulasztott rendőrség a felelősség.” *Borsod*, 1872. nov. 7.

¹⁰ *Borsod*, 1872. nov. 7. A fertőtlenítéshez a korban elterjedt vasgálicot használták, amelyet a város több ízben nagytételben szerzett be és szabott áron tett elérhetővé a városlakók számára. A szegények ingyen részesültek a serzből. MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 1-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹¹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 8-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹² MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jan. 8-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹³ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 8-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹⁴ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 8-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

és vendéglőkre vonatkozóan 10 óra helyett éjjel 12-re rendelte el a zárórát „a színházat látogató közönség nagyobb kényelmére s hogy a vasúton érkező vendégek is ellátást nyerjenek”.¹⁵ Hogy az engedmény a bordélyokra is kiterjedt-e, az sajnos nem derül ki a jegyzőkönyvből. Azt azonban kihangsúlyozták, hogy amint előfordul az első kolera megbetegedés, ismét 10 óra lesz a záróra mindenhol.

Ez az intézkedés azt sugallja, hogy egyelőre a kolerabizottság részéről nagyobb hangsúly esett a közrend fenntartására, mint a betegség terjedésének megakadályozására, hiszen magát a csoportosulást nem kívánták megakadályozni, pusztán kulturált mederbe terelték. Ezt látszik alátámasztani az a kitétel, miszerint a kocsmáknak már este 10-kor zárniuk kellett, és talán Breuer Karolin is azért hangsúlyozta, hogy hozzá válogatott vendégek járnak, nehogy azt higgye a bizottság, hogy nála mindenféle csőcselék megfordulhat.

A szegénységet, az italozást, a kulturálatlan viselkedést ugyanis a betegségek melegágyának tekintették a korban. A kolera elleni „Népszerű oktatás” néhány passzusa is összemosta a szegénységet a betegségekre való hajlammal, hiszen a zsúfoltságot és a tisztátalanságot, illetve az ez utóbbi által okozott kigőzölést a járványok egyik legfőbb okának tartotta. Sőt ennél is tovább menve a társadalom kevésbé tehetős rétegeit erkölcsileg is kifogásolhatóbbnak vélte, amikor arra buzdított, hogy az emberek kerüljék az éjszakázást és a kicsapongást. Noha mint minden sztereotípiá, úgy ez is tartalmaz némi igazságot, hiszen a nincstelenek megélhetésük biztosítása érdekében rákényszerülhetnek olyan pénzszerzési lehetőségekre, amelyeket a többségi társadalom elítél. Ez azonban nem evidencia. Mint ahogy az sem, hogy aki szegény, az egyúttal piszkos és rendetlen körülmények között él. Ez a morális értékelés azonban nem a kolerajárvány hozadéka, hanem évszázadokra visszanyúló „tapasztalat”. A kolera csupán felszínre hozta ismételten a régi beidegződéseket. Talán az sem véletlen, hogy a korszakban a (köz)rendre és a köztisztaságra ugyanaz a szerv, a városi rendőrség felügyelt, hiszen ha rend van, akkor egészség is van. A „Népszerű oktatásba” utolsó pontként a lelki nyugalom megőrzésének fontossága került bele, amely egy korábbi kolerajárvány alkalmával kiadott ismertetőből hagyományozódhatott át.¹⁶ „Ellenben mindennemű betegülések ellen leginkább megóvjá az embert a kedély nyugalom, melynek megtartására lehetőleg törekedni kell; mi legjobban az által érhető el, ha bosszúságot, haragot, aggodalmat és félelmet lehetőleg kerülünk.” Bár ez általánosságban igaznak tekinthető, mégis érdekes, hogy az 1870-es évek elején ezt a jótanácsot olvashatjuk a járványügyi tájékoztatóban. Feltehetően ez is a rend megteremtését volt hivatott szolgálni, amelynek kiemelt fontossága különösen járványhelyzet idején hangsúlyozandó. Hiszen jól tudjuk, nem egyszer történt rendbontás, sőt felkelés a kolera által megfélemlített és cselekvőképességükben korlátozott lakosok között.

Járvány idején a rend foganatosítása nem csupán a közterületekre korlátozódott; a hatalom a köz érdekében beavatkozott a magánszemély életébe azáltal, hogy bizonyos rendelkezések betartására szólította fel. Míg korábban alapvetően megtűrték a magánházak és szórakozóhelyek udvarán felhalmozott szemét- és trágyahegyeket és a színültig megtelt árnyékszékeket, s csak a szomszédok sorozatos kérelmei alapján szólították fel a tulajdonost a kifogásolt objektum eltávolítására, addig a kolera idején nem volt apelláta: vagy a tulajdonos távolította el azokat rövid határidőn belül, vagy a városi hatóság vitette el a tulajdonos költségére. Ennek elkerülése érdekében volt fontos, hogy mindenki tartsa be a „Népszerű oktatásban” leírtakat, s hatványozottabban figyeljen környezete tisztaságára. A városi kolerabizottság azonban úgy vélte, hogy a megyei tapasztalatokkal egybevégezően Miskolcon sem jutott el még mindenkihez a tájékoztatás, annak ellenére, hogy az újságban és falragaszokon is közzétették, s talán nem is elegendő a baj elkerülésére. Ezért felkérték dr. Bódogh Albertet, Miskolc egyik főorvosát és Borsod vármegye tisztifőorvosát, hogy tartson szakszerű tájékoztatást a járványról és az ellene való védekezésről a városháza termében.¹⁷ Az 1872. november 8-i megbeszélésen pedig felmerült az az ötlet is, hogy a kolerabizottság alosztályainak tagjai keressék fel naponta a rájuk bízott terület egy-egy részét, ahol házról-házra járva figyelmeztetik a lakosságot az óvintézkedések betartására.¹⁸

¹⁵ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 8-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹⁶ Az inntelem már az 1831. évi kolerajárvány kapcsán kiadott értesítőben is olvasható volt, azonban az sem kizárt, hogy ennél is régebbi időkre vezethető vissza. Kiss 2004: 21.

¹⁷ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 1-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹⁸ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 8-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

Ezek alapján azt gondolnánk, hogy a hatóság – mintegy példamutatásképpen – első körben a saját háza táján tett rendet, s távolította el a fertőzés veszélyét rejtő szemét- és trágyahegyeket. De ez nem teljesen így volt. Az egyik kolerabizottsági jegyzőkönyvben arról számoltak be, hogy a megyeháza udvarán is nagy mennyiségben áll a szemét és a trágya. Ezért felkérték a Borsod megyei alispánt, hogy három napon belül gondoskodjon a trágyahalom elszállításáról, ugyanekkor pedig a városi rendőrfőkapitányt azzal bízták meg, hogy hasonlóra szólítsa fel a város főutcáján lévő Három Rózsa fogadó bérőljét/tulajdonosát, akinek az udvarán a szokásos halmok mellett a városi főorvos állítása szerint állati hullák is erjednek.¹⁹

Evidens volt, hogy járvány idején kórházra is szükség lesz, és hogy a megbetegedetteket a továbbterjedés meggátlása érdekében a nem kolerás betegektől elkülönítve kell kezelni. A városi közkórházban nem volt lehetőség egy szeparált helyiség berendezésére, ráadásul jobbnak tartották, ha a kolerásokat Miskolcon kívül tartják. Két olyan épület jöhetett számításba, amely bár a városon kívül, de annak közelében feküdt: az ún. „Veresrák” nevű vendéglő és a Mindszenti Püspökség tulajdonában lévő, Kálvária alatti épület. A Veresrák megszerzése sajnos „bérőlje túlcsigázott követelése miatt nem sikerült”, azonban a Kálvária alatti épületet Beller József apát úr ingyenesen átengedte a város számára, ahova azonnal fel is fogadtak egy férfi és egy női ápolót. Az épület berendezésével és felszerelésével a városi rendőrfőkapitányt és Ixel Soma városi főorvost bízták meg. A városi hatóságok 100 darab vaságy beszerzése végett felvették a kapcsolatot a Miskolcon állomásozó katonaság hadparancsnokságával, remélve, hogy a járványhelyzetre és a város nehéz anyagi körülményeire való tekintettel ingyen hozzájuthatnak a szükséges ágyakhoz. Ám a kassai felsőbb katonai hatóság, amely alá a miskolci egység is tartozott, megtagadta a kolerakórház számára kért vaságyak kiszolgáltatását. Szorult helyzetében a kolerabizottság arra kérte a polgármestert, Losonczy Farkas Károlyt,²⁰ hogy a következő évre tervezett rendőri személyzet bővítése miatt szükségessé vált ágyakból és ágyneműkből 12 darabot azonnal szerezzen be, hogy addig is használni tudják azokat, amíg a rendőrök igénybe nem veszik. Ezzel egyidejűleg pedig tájékoztatták a katonai hadparancsnokságot, hogy mivel megvonták a kolerakórházról a segílyt, a városi kolerakórházba katonabetegeket nem fognak tudni felvenni.²¹

A városban állomásozó jelentős létszámú katonaság komoly kockázati tényezőt jelentett egy olyan járványveszélyes időben, mint ami 1872-vel kezdetét vette. Az állandó mozgásban lévő csapatok ugyanis könnyen elhurcolhatták a betegséget egyik településről a másikra. A kolera korábbi hullámai is a különféle háborús seregek vonulása következtében érték el Európát. Miskolcon csak a 19. század végére épült meg a katonai laktanya, addig a kötelezően beszállásolandó katonák a város által a polgári lakosságtól bérelt vagy városi tulajdonban lévő ingatlanokban kaptak helyet.²² Vagyis a katonák a polgári lakossággal vegyesen éltek, ugyanakkor igazgatás tekintetében különáltak.

Azonban a kolera megjelenése a korábbinál is szorosabb együttműködésre kényszerítette a városvezetést és a katonai parancsnokságot. A katonáknak ugyanis nem csupán szállásra, hanem most már egészségügyi ellátásra is szükségük volt, a saját katonáorvosuk kevésnek bizonyult ennek biztosítására. Már 1872 novemberében, még mielőtt az első kolerás beteget regisztrálták volna Miskolcon, a katonai hatóság több ízben is azért kereste meg a városatyákat, hogy a katonák számára is legyenek szívesek kórházi helyiséget biztosítani, lehetőleg a polgári lakosságtól elkülönítve. Nekik csupán egy helyiségre lett volna szükségük, annak berendezését magukra vállalták volna. A helyzet furcsasága, hogy amikor a város a polgári lakosság kezelésére berendezendő kolerakórház kapcsán megkereste a kassai felsőbb katonai hatóságot, az határozottan elutasította a miskolciak kérését, miként arról fentebb szó esett. A városvezetés javára legyen mondván, nem használták ki a helyzetet, nem vágtak vissza

¹⁹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 11-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

²⁰ Losonczy Farkas Károly (1820-1901) jogász, városi tisztviselő, Miskolc polgármestere 1867 és 1878 között.

²¹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 5-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

²² Fodor Endre szállásmester jelentéséből kiderül, hogy 1872. október 11-től a Párma 24. számú gyalogezredből, minden századból 25-30 ember volt elszállásolva a polgári házaknál. A szállásmester szerint ez nem csupán közegészségi tekintetből jelent problémát, hanem anyagilag is megterhelő a lakosságra nézve. Ezért felkérték a városi tanácsot, hogy amennyiben a kiszállásolt katonákat helyhiány miatt nem lehet elhelyezni a kaszárnyákban, úgy gondoskodjanak újabb helyiségről, ahol ezek a katonák a polgároktól elkülönülten vannak elhelyezve. MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 31-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

a szorult helyzetben levő katonai vezetésnek, hanem azon voltak, hogy orvosolják a problémát. A polgári kolerakórház esetében is felmerült Veresrák nevű vendéglő jött ezúttal is szóba, mint a katonának megfelelő kórház. Miután az épület a hejőcsabai határban, a város területén kívül feküdt, a vendéglő átengedésének ügyében illetékes hatóságot, a Borsod megyei alispánt keresték meg küldöttség útján.²³ Az alispán azonban nem tudta teljesíteni a város kérését, mivel a Veresrák magántulajdonban volt, így nem intézkedhetett annak átadásáról. Ezért a kolerabizottság megbízta a városi főkapitányt, hogy egyezkedés céljából vegye fel a kapcsolatot a vendéglő tulajdonosával.²⁴ A Veresrák bérlője hajlandó is lett volna átengedni az épületet a katonai kórház céljára, azonban nem ingyen. Nem csupán bérleti díjának megtérítését, hanem kieső bevétele és lakóhelyének elvesztése miatt családjának egy lakást a városban, s öt hónap erejéig havonta 50 forint ellátást kért a városvezetéstől.²⁵ Bár a miskolci képviselő-testület felhatalmazta a kolerabizottságot arra, hogy a vendéglő kibérlése érdekében vegyen fel 2000 forintot, ugyanakkor azt is meghagyták, hogy csak abban az esetben „ha más alkalmas s olcsó helyiség e célra városunkban nem található”.²⁶ Ezért az egyik bizottsági tag indítványára úgy döntöttek, hogy megszemlélik a polgári lakosság számára kialakított kórház alsó részét, s amennyiben az megfelel, ezt ajánlják fel a katonaság számára, ha úgy hozná a szükség.²⁷ Hozzá is kezdtek hamarjában a helyiség rendbetételéhez, amely 1872. november 30-ra el is készült. A bizottság sokat spórolt e döntésével, mert míg a Veresrák kibérlése legalább 900 forintba került volna, addig ez az átalakítás alig haladta meg a 130 forintot.²⁸

A katonák jelenléte nem csupán a kórház ügyében kívánta meg a városvezetés és a katonai parancsnokság együttműködését. A városnak mint szállásadónak volt a feladata az is, hogy a katonák lakókörményei járványügyi szempontból is megfelelőek legyenek. Amikor például a katonai ezredorvos arról értesítette a városi hatóságokat, hogy a katonaság által használt öt laktanyában részben nincsenek, részben pedig használhatatlan állapotban vannak az árnyékszékek, az ürgödrök pedig megteltek, a város dolga volt kezelni ezt a problémát. Indítványozták, hogy a kolerabizottság készítsen 13 darab fedeles hordót úrszékül, amelynek naponkénti kiürítéséről és fertőtlenítéséről azonban az ezredorvos kötelessége lesz gondoskodni. Mivel jól tudták, hogy ez az intézkedés csupán ideiglenesen jelenthet megoldást a helyzetre, kérték a tanácsot, hogy az szólítsa fel a laktanyák épületeinek tulajdonosait,²⁹ hogy építtessenek megfelelő árnyékszékeket a katonák számára.³⁰ A kolerabizottság anyagi helyzetét jól mutatja, hogy az úrszékek gyanánt beszerzendő hordók esetében – spórolás végett – utasították a rendőrfőkapitányt, hogy új hordók vásárlása helyett szerezzen be hét darab petróleumos hordót, s azok kettéürészelésére és átalakítására kérje fel a katonai hatóságot.³¹ Hogy az együttműködést megkönnyítsék, meghívták a katonai hatóság által felállított kolerabizottságot a városi kolera-bizottság ülésére.³²

A járványra való felkészülés tehát négy lépésből állt. Először a lakosság tájékoztatását kellett megoldani, hogy mindenkihez eljusson a szakszerű információ a kolera elleni óvintézkedésekről. Másodszor ki kellett tisztítani a várost, amely a vártnál sokkal lassabban ment. Ezt követően elő kellett készíteni egy, a kolera betegek befogadására kész épületet, azaz kijelölni és felszerelni a kolerakórházat. Végül gondoskodni kellett a közrend fenntartásáról, ezt szolgálta a korai záróra, valamint a kedély nyugalmának megtartására szóló intellem is. Nem volt hiába a sietség, ugyanis nem sokkal később a kolera megjelent a városban.

²³ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 12-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

²⁴ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 12-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

²⁵ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 23-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

²⁶ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 23-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

²⁷ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 18-i és 19-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

²⁸ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 30-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

²⁹ A város a katonaság számára városi polgároktól bérelt nagyobb épületeket katonai kaszárnya céljára.

³⁰ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 4-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

³¹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 11-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

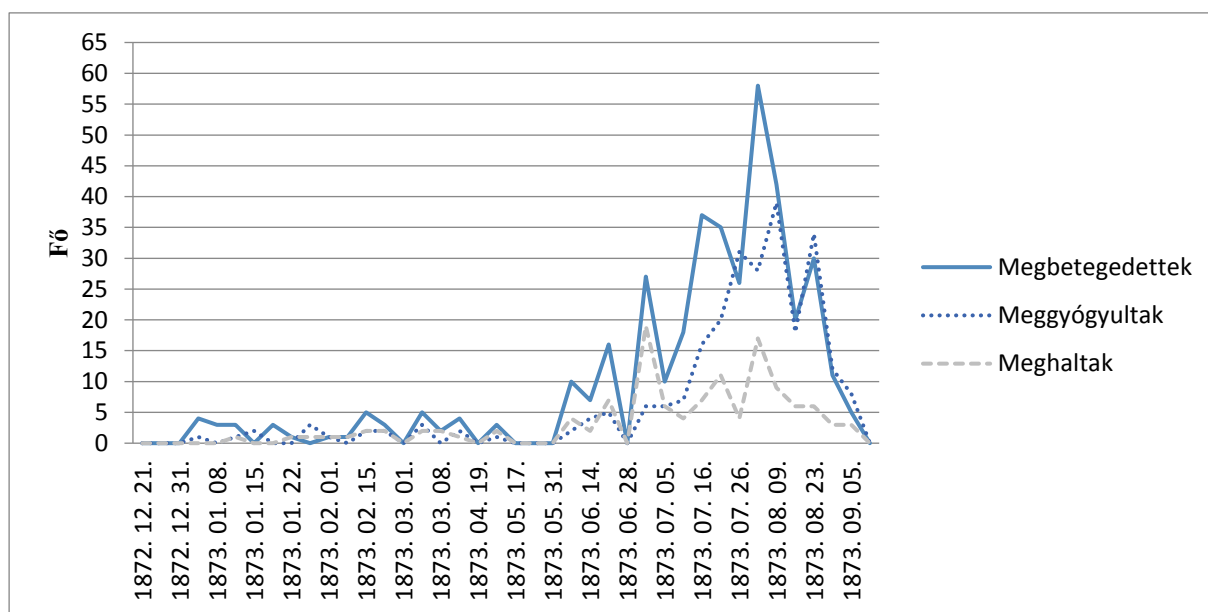
³² MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 30-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

Járvány a városban – az első megbetegedéstől a kolerakórház bezárásáig

1872. november 11-én a reggeli vonattal egy 25 év körüli „a munkás osztályhoz tartozni látszó” férfi érkezett Pestről a városba. A kolerához hasonló tünetei voltak, ezért bérkocsin azonnal a kolerakórházba szállították. Elmondása szerint előző való napestig még jól érezte magát, majd este Duna-víz ivott, amitől rögtön rosszul lett. Másnap reggel ilyen állapotban ült vonatra, ahol „a betegség teljes mértékben vett erőt rajta.” Az esetről a polgármester értesítette a belügyminisztert, a kolerabizottság pedig kérte a képviselő-testületet, hogy tiltsák meg a betegek felvételét a pályaudvaron, és szigorúan ellenőrizzék őket. November 12-én éjjel 12 órakor a Pestről érkezett férfi meghalt a kolerakórházban. Másnap délelőtt 10 órakor nyolc orvos és a rendőr-alkapitány jelenlétében felboncolták a holttestet. A gyanú beigazolódott, a férfi ázsiai kolerában hunyt el.³³

Hogy mégsem állt a városvezetés egészen készen a kolerára, azt jól mutatja, hogy a férfit hirtelenjében csak rendes áron vásárolt koporsóban tudták eltemetni, mivel az olcsóbb, „közönséges” kórházi koporsókból egy sem állt rendelkezésre. Mintha nem számítottak volna arra, hogy a járványnak halálos áldozatai is lesznek. Ezen eset után a bizottság utasította a városi rendőrfőkapitányt, hogy tartson készleten a kórházi koporsókból, melyek árát 4 forintban határozták meg.³⁴ Innentől kezdve – a belügyminiszteri utasítás szerint – a városi főorvos, dr. Ixel Soma heti rendszerességű rovatos kimutatást készített a megbetegedettek, meghaltak és felgyógyultak számáról.³⁵ Bár e kimutatások többsége nem került elő eddigi kutatásaink során, azonban a jegyzőkönyvek segítségével, amelyekben szintén rögzítették az említett számokat, rekonstruálható a járvány dinamikája (1. ábra).

1. ábra: A kolerajárvány dinamikája Miskolcon

Forrás: MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. Kolerabizottsági jelentések
A diagram a Szerző szerkesztése

³³ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 13-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

³⁴ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 13-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

³⁵ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 14-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

Másnap újabb megbetegedésről számolt be a főorvos a kolerabizottság előtt: ezúttal is egy, a fővárosból, pontosabban Budáról érkezett embert szállítottak a kolerakórházba. A férfi, egy bizonyos Pfenninger János³⁶ november 12-én jött Miskolcra, hogy segédként dolgozzon Görgei Mihály Palóczy utcabeli asztalosmesternél. A jegyzőkönyv szerint november 13-án este betegedett meg, de hogy a betegséget hol kapta el, arról nem szól a forrás.³⁷ Amennyiben valóban ez a két eset tekinthető a legelső megbetegedéseknek Miskolcon, akkor a járvány terjedésére nézve érdekesnek mondható, hogy bár közelebbi helyekről, például Kassáról is jelezték a kolera megjelenését,³⁸ a városba mégis vonattal, a fővárosból érkezett meg a kór.³⁹ A férfi egyébként pár napon belül felgyógyult, s november 17-én elhagyta a kórházat. A megyei összesítésekből kiderül, hogy nem csupán Miskolcon, hanem Borsod megyében is ez a két fővárosi férfi volt a legelső kolerabeteg.⁴⁰

Miután a kormányzat alapvetően a községekre hárította a járványkezelés költségét, ezért a miskolci városvezetés is megpróbált úgy segíteni magán, ahogyan tudott. Ezért a főorvos indítványára a bizottság elrendelte, hogy az asztalos legényen a „kórházi reáfordított költségek fejében mint kézművesen naponként 50 kr díj hajtassék be rajta.”⁴¹ Pfenninger János november 29-én ki is fizette négy-napos kezeléséért a 2 forintot.⁴²

Felismerve a vasúti közlekedésben rejlő veszélyeket, a városvezetés azon volt, hogy amennyire csak lehet, még az állomásnál megállítsa a járványt. Ez azonban nem bizonyult egyszerű feladatnak, mivel a pályaudvar felett nem volt rendelkezési joguk a városatyáknak, lévén hogy az a Magyar Királyi Államvasút tulajdona volt. Az állomásfőnök pedig közölte, hogy nem tud egy külön helyiséget biztosítani a kolera betegek számára, mivel annyira nincs hely, hogy még a vasúti hivatalnokoknak is a városban kell lakásokat bérelniük. A városvezetés így csupán annyit tehetett, hogy megbízta a rendőri közeget a városba érkező kolera betegek ellenőrzésével, akiket azonnal a kolerakórházba kellett szállítaniuk.⁴³ Később maga a Magyar Királyi Államvasutak jelölt ki minden nagyobb állomáson egy helyiséget a betegek részére. Itt azonban csak átmenetileg tartózkodhattak; amilyen gyorsan csak lehetett a helyi kolerakórházba kellett szállítani őket.⁴⁴

Miután a két legelső beteg közül az egyik meghalt, a másik pedig felépült, hosszabb ideig nem történt újabb megbetegedés a borsodi megyeszékhelyen. December közepén szállítottak Liszkáról (Olaszliszka) egy beteget a városi közkórházba, akit aztán átvittek a kolerakórházba, ahol a jegyzőkönyv szerint állapota javulófélben volt.⁴⁵ December 18-án jelentette a főorvos a következő miskolci esetet.⁴⁶

Annak ellenére, hogy egy bő hónap alatt mindössze négy kolera-megbetegedés történt – ráadásul ebből három nem is konkrétan Miskolcon –, az intézkedések sokkal súlyosabb helyzetről tanúskodnak. Vagy csak így próbáltak meg elébe menni az eseményeknek? Indítványozták ugyanis, hogy az orvoshiány meggátlása érdekében a bizottság városnegyedenként gondoskodjon kolera orvosokról. A takarítási munkák is tovább folytatódtak, de némileg nagyobb léptékben, mint korábban. A városi főorvos kezdeményezésére szó esett a Szinva patak medrének kitisztításáról, „mellyben minden tisztátalanság lerakodik”. Ennek érdekében megbízták a rendőrfőkapitányt, hogy a molnárokat kötelezze arra, hogy a zsilipeket hetente egyszer, előre meghatározott időpontban egyszerre húzzák fel. Így a víz

---

³⁶ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 23-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

³⁷ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 14-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

³⁸ *Borsod*, 1872. nov. 7.

³⁹ A kolera térbeli terjedése és a közlekedés közötti kapcsolathoz lásd FRISNYÁK 2018.

⁴⁰ Dr. Bódogh Albert Borsod megyei főorvos beszámolója szerint a járvány a következő sorrendben jelent meg a megye egyes településein: Miskolc, Mezőkövesd, Sajószentpéter, Bábolna, Poga, Edelény, Arnót, Szendrő, Sajószöged, Sajóörös, Sajóvamos, Ónod, Szederkény, Tiszakeszi, Ároktő, Belső-Böcs, Szendrőlád, Tiszadorogma, Alsó-Ábrány, Nyomár, Diósgyőri új vasgyár telep. *Borsod*, 1873. jan. 2. 1.

⁴¹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 16-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁴² MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. Kivonat Miskolcz város 1872. és 1873ik évi Házipénztári Számadásából a Cholera költségeket illetőleg Hivatalos használatra Tcz. Bibza Dániel mint Küldöttségi Elnök Úrnak

⁴³ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 14-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁴⁴ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 21-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁴⁵ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 14-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁴⁶ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 18-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

néhány órán keresztül szabadon folyva képes volt kitisztítani a medert.⁴⁷ A Szinva mellett a város másik vízfolyásának, a Pecének a kitisztítása is felmerült, „melly a közegészségre nevezve [sic!] a szinva folyónál sokkal veszélyesebb.”⁴⁸ A több ágból álló patak azért jelentett nagyobb veszélyt a városlakókra, mert egyrészt a miskolciak előszeretettel használták szemét- és trágyalerakóként – erre utal az elnevezés is –, másrészt pedig mivel ez a patak nem rendelkezett állandó vízforrással, ezért a beszórt szennyező anyag sokszor addig ott állt a mederben, amíg egy nagyobb esőzés el nem mosta. Most azonban ettől nem kellett tartani, a jelentések szerint ugyanis túlságosan is sok csapadék hullott decemberben, ami nem minden esetben kedvezett a takarítási munkálatoknak.⁴⁹ Így tehát elrendelték, hogy a Pece mindkét ágát tisztítsák ki a városi pecérek, a mederparton lévő mindennemű hulladékot pedig hordják a patakba, hogy a víz elszállíthassa azokat. Miután a lerakott szeméthalmok „tulajdonosai” minden bizonnyal a patak mentén élők lehettek, ezért az eltakarítás költségeit rájuk hárították – természetesen arányos kiosztásban.⁵⁰

De nemcsak a köztereket és patakokat kellett megtisztítani a sok szennytől, hanem a városban lévő árnyékszékek rendszeres tisztításáról is gondoskodni kellett. Ez egy új szerepkör volt a városvezetés számára, mivel az árnyékszékek és ürgödrök kiürítése minden valószínűség szerint a háztulajdonosok és lakók feladata volt normális körülmények között.⁵¹ A tisztítást végző városi gypmesterek ellen azonban több panasz is érkezett. Egyrészt a lakosok kifogásolták, hogy már este 8-kor hozzálátnak a tisztításhoz, „mi által a járó-kelő-közönségre nézve a levegőt élvezhetlenné teszik sőt azt teljesen megrontják, [...]”, másrészt annak ellenére, hogy fedeles hordókat biztosítottak számukra, mégis fedetlen hordókban szállítják az ürületet város szerte. Ezért a kolerabizottság utasította a gypmestereket, hogy kizárólag fedett hordókban és csak este 10 órán után szállíthatják el az ürületet.⁵²

Közben a legnagyobb problémát az óvintézkedések betartatása jelentette. A kolerabizottság annak érdekében, hogy a járványügyi előírásokat megismertesse és betartassa a városlakókkal, albizottságok létrehozását rendelte el, akiket a város egy-egy szakaszának felügyeletével bíztak meg. Már novemberben világossá vált, hogy az albizottság tagjai kevesen vannak feladataik ellátásához, ráadásul a konkrét feladatkör sem lett még tisztázva. Annak ellenére, hogy a kolerabizottság elnöke, Kotz József ülésről ülésre szorgalmazta az albizottságok megalakulását, a folyamat nagyon lassan haladt. Véleménye szerinte ennek hátterében „a bizottság részéről tapasztalt buzgalom és részvéthiány” állhatott, ezért arra kérte a bizottságot, „hogy szigorú rendszabályok, sőt bírságot is a tagokat a gyűlésbeni megjelenésre, az albizottság elnökeit s tagjait pedig, a már határozatilag megrendelt kötelességük teljesítésére kötelezze.”⁵³

Bár a következő napokban megalakult a 3., a 6. és a 11. albizottság is, a munkafegyellemmel továbbra is gondok lehettek, mert Kotz december 31-én lemondott rendőri szakosztályi alelnökségéről

---

⁴⁷ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 11-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁴⁸ A városi vízhasználatról és a patakok által jelentett veszélyekről lásd Bobovics 2014.

⁴⁹ A folytonos esőzés miatt ugyanis nem tudták eltakarítani a sarat az utcákról, ehelyett az utcák fertőtlenítése mellett döntöttek. A város vizes hordóit megtöltötték vasgálic oldattal, amellyel aztán a veszélyesebb szakaszokat, pl. a búzavásártéri közöket vagy a Pece-part búzatértől a Telegdy-fürdőig tartó szakaszát. MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 21-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁵⁰ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 11-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁵¹ A nem háziszemétnak minősülő hulladékok (pl. állati és emberi trágya) eltávolításáról először abban a szabályrendeletben olvashatunk, amely a járvány után, 1874-ben jelent meg. Bár nem egyértelmű a megfogalmazás, hogy a város vagy a háztulajdonos feladata-e ez a munka, mivel azonban az is szerepel benne, hogy amennyiben a szállítás során bepiszkolódna az utca, akkor az „érdeklettek” fizetik annak tisztítását, azt feltételezhetjük, hogy a háztulajdonosok és lakók feladata volt a szállításról gondoskodni. A járvány előtt minden bizonnyal ugyanez lehetett a gyakorlat, mivel nehezen képzelhető, hogy a szabályrendeletben visszalépés történt volna a korábbi eljáráshoz képest. MNL BAZML IV. 1920. 7/1. 13.§, 20-22.§

⁵² MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 14-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁵³ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 21-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

és koleraügyi elnökségéről is, eddig elért eredményeinek sikertelenségével indokolva döntését.⁵⁴ He-lyét a város egyik főorvosa, Bódogh Albert vette át.⁵⁵ Az albizottságok vontatott megalakulásának hát-terében – a kolerabizottság szerint – az a széles körben elterjedt vélekedés is állhatott, miszerint tulaj-donképpen nincs is szükség a működésükre, mivel az első néhány nem helybeli betegen kívül több kolera eset nem fordult elő Miskolcon. Járványhelyzet hiányában pedig értelmetlennek látták a lako-sok, hogy albizottsági tagként részt vállaljanak a megelőzésben. Ezt a megfelelő kommunikáció hiányá-ból adódó veszélyes tájékoztatatlanságot mindenképpen orvosolni kellett minél hamarabb, ezért a városi főorvos, Ixel Soma javaslatára elrendelték, hogy a kolerabetegekről készített táblás kimutatásokat he-tente tegyék közzé a *Borsod. Miskolczi Értesítő* című helyi lapban. A főorvos feladata volt, hogy a kimu-tatásokat rendszeresen eljuttassa a szerkesztőségbe.⁵⁶

December közepétől, miként említettük, ismét emelkedni kezdett a megbetegedések száma, de csak lassan. December 14. és 21. között hárman kapták el a kórt, akik el is hunytak a betegségben. Ekkor merült fel, hogy a holttesteket jobb lenne a betegektől elkülönítve tárolni, addig, míg a teme-tésre sor nem kerül. Ezért elhatározták, hogy halottas kamrát készítenek a kolerakórházban.⁵⁷ A követ-kező héten ismét hárman betegedtek meg; közülük egy meghalt, ketten pedig kezelés alatt maradtak.⁵⁸ Ezt újabb három megbetegedés követte az azutáni héten. Láthatjuk, hogy a megbetegedések száma nem volt magas, viszont folyamatossá vált. A járvány kezdetének tekintett november 11-től december 31-ig összesen 14-en kapták el a kolerát (11 férfi, 2 nő, 1 gyerek), akik közül heten vesztették életüket.⁵⁹

Az új évbe átlépve folyamatosan történtek megbetegedések, de ezek mértéke – a heti három-négy eset – nem adott aggodalomra okot. Így amikor felmerült a farsangi bálok megtarthatásának kér-dése, a bizottság minden hezitálás nélkül adott rá engedélyt, mert „[m]iután ennek betiltását fontos okok nem akadályozzák, a nyilvános táncvigalmak engedélyezését bizottságunk nem ellenzi.”⁶⁰ A ko-rábban szóba került kolera orvosok alkalmazását sem tartották egyelőre indokoltnak, mivel eddig csak szórványosan fordult elő a kór a városban. Amíg a kolera járványosan nem lép fel, addig a szegény koleras beteget a városi főorvosok feladata volt ellátni.⁶¹ A javuló helyzetet látva a kolerabizottsági ülések számát heti kettőről egy alkalomra (szombat) csökkentették.⁶²

A fellélegzés azonban még korai volt, ugyanis éppen egy hónap múlva, az emelkedő megbete-gedéseket látva, ismét hetente kétszer (szerda, szombat) kellett egybegyűlnie a bizottságnak.⁶³ Az el-múlt hetekben szórványosan előforduló megbetegedések téves biztonságérzetbe ringathatták a mis-kolciakat, akik – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – kevesebb figyelmet fordítottak az előírások betar-tására. Az óvintézkedések felrészítése érdekében elrendelte a bizottság, hogy a korábban már kisebb számban (2000 db) kiosztott tájékoztatót újból nyomtassák ki, de ezúttal legalább 3000 példányban, és osszák szét a miskolciak között.⁶⁴ A helyzet fokozódására való tekintettel a kolera orvosok munkába állítása is időszerűvé vált, ezért felhívást tettek közzé a helyi orvosok között az állás betöltésére.⁶⁵ Ezek

⁵⁴ Kotz József felmentését kérő kérelmében így fogalmazott: „Miután azon hat hét alatt, mely idő óta a kolera ügyi bizottság elnökségét viszem – kivéve a nagy nehezen megszerzett kolera korházat legnagyobb erő megfeszitésem s igyekeze-tem mellett sem voltam képes semmi más eredményt elérni, s továbbá, miután sem a magyar nyelvet nem bírom eléggé, sem kellő hivatást nem érzek magamban, a kolera ügyi bizottság elnökségének kellő betöltésére [...]” MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. Kotz József kérvénye a képviselői közgyűléshez. 1872. dec. 22.

⁵⁵ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 31-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁵⁶ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 31-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁵⁷ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 21-i kolerabizottsági jegyzőkönyv. A kamrát később Beller József apát-plébános kérésére eltávolították, hogy az 1873. május 4-i búcsúra érkezőket ne zavarja a látvány. A halottas kamrát végül egy közeli temetőben állították fel. MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. ápr. 27-i és júl. 5-i kolerabizottsági jegyző-könyv

⁵⁸ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 28-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁵⁹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 31-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁶⁰ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jan. 8-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁶¹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jan. 15-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁶² MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. febr. 1-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁶³ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. márc. 1-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁶⁴ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. márc. 8-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁶⁵ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. márc. 8-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

az intézkedések arról vallanak, hogy a bizottság mindent megtett annak érdekében, hogy a járványt felkészülten várhassa, még mielőtt az valóban intenzívvé vált volna.

A járvány ideje alatt kiemelt figyelmet fordítottak a legszegényebbek megfelelő ellátására. Amellett, hogy ingyen járt nekik a fertőtlenítőszerként használt vasgálic⁶⁶ és az orvosi ellátás, az egyik ülés alkalmával indítványozták, hogy a meztelen és biztos tartózkodási hely nélküli csavargók védelmére – tél lévén – fűtsék be az ápoloda egyik szobáját, ahová a rendőrség felügyelete mellett fogadják be ezeket a „lakhely nélküli mezteleneket”.⁶⁷ Nem tudni pontosan, hogy itt ténylegesen ruha nélküli emberekről volt-e szó, vagy a „meztelen” kifejezés csupán nincstelenségükre utalt volna. Mindenesetre a városi főorvos is szóvá tette, hogy a kórházba sokszor meztelen és „féreggel telt” betegeket szállítanak be, ezért a kolerabizottságtól kórházi ruhákat kért.⁶⁸ A városi közkórház igazgatója, dr. Popper Péter pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a városi közkórházból a kolerakórházba a betegek gyakran a puszta szekér aljában, s csaknem egészen meztelenül szállíttatnak el. Ezért a bizottság elrendelte, hogy a város szekerei közül legalább egyet tegyenek komfortosabbá: helyezzenek bele szalmaszákat, tetejére pedig gyékényernyő kerüljön a belátás meggátolása végett.⁶⁹

A legnehezebb időszakban, amikor az ínség „városunk lakosainak valódi szegényei között már csaknem az éhhalálig fokozódott; s mely nyomor, az eddigi tapasztalatok szerint fő tényezője egyszerűen a cholera kór terjedésének is”, ingyenes naponkénti levesosztással kívánták a legszegényebbeket megsegíteni. Ám azok – talán büszkeségből, talán a fertőzéstől való félelmükben – visszautasították ezt a segítséget. A feladattal megbízott Ixel Soma kudarcának indoklásául a következőt jelentette: „mert az a nép ellenszenvével találkozott, s annak elfogadását határozottan megtagadták, ez ügyben további intézkedés lehetetlenné vált.” Mindössze három szegény gyermek részesült a jótéteményben.⁷⁰

Sajnos, ebben az izgalmas időszakban ponton közel két hónapig nem tudjuk pontosan követni az eseményeket, mert a március 8-án kelt jegyzőkönyv után a következő csak április 27-éről maradt fenn. Csupán Ixel Soma későbbi, visszatekintő jelentéséből tudjuk, hogy április közepére valamennyi kolera beteg felgyógyult, április 26. és május 10. között pedig nem történt újabb megbetegedés. Ezek szerint a járvány ismét egy lassuló szakaszba került. Betegek hiányában a kolerakórházi ápolók bérét is felfüggesztették.⁷¹

Nemsokára azonban kiderült, hogy ezúttal is elhamarkodott volt az öröm, ugyanis május 24. és május 31. között, azaz mindössze nyolc nap alatt 15-tel nőtt a betegek száma. A hőmérő higganyszálával együtt a betegek száma is egyre magasabbra szökött hétről hétre. Ebben a miskolci járvány az általánosan megfigyelt tapasztalathoz igazodott, miszerint a meleg idő hatására ugrásszerűen növekszik a betegek száma is. Miután június 25-ig 28 beteggel szaporodott a kolerások száma, elérkezettnek látták az időt a kolera orvosok munkába állítására. Az állásra összesen heten jelentkeztek, közülük kettőt választottak ki sorsolás útján, Réczey Zsigmondot és Friedman Bernátot.⁷² A kolera orvosok a miniszteri határozat által megszabott napi 5 forintos bér fejében kötelesek voltak naponta kétszer (délelőtt és délután) megjelenni a kerületükben⁷³ függetlenül attól, hogy jelentettek-e be kolera esetet vagy sem. Továbbá a járvány ideje alatt a városban kellett tartózkodniuk, a kolerásokat díj nélkül ellátniuk, és szigorúan felügyelni a fertőtlenítésre. Munkájukhoz állandó fogatot biztosítottak számukra.⁷⁴

A járványadatok rosszabbodásával a bizottság tömeges rendezvényekhez való hozzáállása is gyökeresen megváltozott. Míg januárban engedélyezték a farsangi multságokat, addig júniusban

⁶⁶ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. nov. 1-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁶⁷ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 31-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁶⁸ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1872. dec. 31-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁶⁹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jan. 4-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁷⁰ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. márc. 8-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁷¹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. máj. 10-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁷² MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jún. 28-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁷³ A várost két szakaszra osztották a Diósgyőr-Zsolcai országút mentén, amelyen a két orvos osztozott. MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jún. 25-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁷⁴ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jún. 25-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

már minden nagyobb csoportosulást elleneztek, köztük a Bergher-féle „szellemi színházat” is, ahol két órán keresztül lettek volna összezsúfolva a látogatók a nagy melegben. A bizottság utasítására két napon belül be is szüntették a színházi előadásokat.⁷⁵ Az erélyesebb fellépésre a lanyhuló hatósági munkafegyelem miatt is szükség lehetett, amint azt az alábbi jegyzőkönyvi bejegyzés is tanúsítja: „Dr. Kaczánder Áron bizottsági tag fájdalmasan emlékszik meg arról, hogy a cholera elleni óvintézkedések tekintetéből hozott határozataink, melyek a járvány kezdetén, s kisebb mérvbeni felléptekor megtartattak, illetőleg végrehajtottak, azok most a járvány sokkal nagyobb fokú fellépésénél, ide értve a nyilvános mulattságokat, korcsma s vendéglők egész éjen át nyitva tartását s a. t. b. egészen figyelmen kívül hagyatnak a rendőrség által, kér e tekintetben szigorú intézkedést.”⁷⁶ A rendőri közegek együtt nem működésére más esetben is volt példa, ami csak tovább nehezítette a kolerabizottság egyébként sem egyszerű munkáját.⁷⁷ Mindazonáltal a bizottság álláspontja a tömegrendezvényekkel szemben nem volt minden esetben következetes. Amikor például Károlyi Lajos, egy nyíregyházi színiigazgató fordult a miskolci színházban néhány előadás megtartására vonatkozó kérelmével a képviselőtestülethez, akkor a bizottság egészen másképp vélekedett a dolgról:

*A bizottság – nem látván azonosságot e kérelem és a felhozott Berghser-féle színház bezáratási indoka között, – miután a színház helyiség elég tág anyira, hogy a jelen viszonyok között – nézetünk szerint – oda nem valami nagy számmal igyekezendőket kényelmesen befogadja, s így a tiszta s élvezhető léget eléggé biztosítja; s minthogy ezen előadások a hűs lég beálltával, csak is este legfőleg 2 óra hosszáig tarthatnak; s így a cholerajárvány terjedésére épen semmi befolyással nem lehetnek; s végre azon okból, hogy a közönség – mely a bizottságnak a cholera ügyében eddig tett s mindig megszorító intézkedéseiben a vész mindinkább növekedő nagyságát látta – ezen intézkedés által kedély hangulatában némileg megnyugtatra legyen, – 6 vagy 8 előadás rendezhetését ezennel megengedi, s felhívja rendőrkapitány urat, hogy ezen határozatunkról fentnevezett színiigazgatót értesitse.*⁷⁸

Mint a köztisztaságra vonatkozó valamennyi intézkedésben, úgy ebben is az a korabeli vélekedés bújtt meg, hogy a kolerát elsősorban a fertőző kigőzölgések, a miazmás, rossz levegő terjeszti. Ezért ha biztosítható a kellő mennyiségű tiszta levegőhöz való jutás, akkor nincs ok a félelemre. Ráadásul a vidám műsorok némileg oldják a lakosok rossz kedélyét, amit – legalábbis a „Népszerű oktatás” szerint – szintén a betegségre hajlamosító tényezők között tartottak számon. Az, hogy az előadások közben érintkezés útján is megfertőződhetnek a nézők, fel sem merült.

Bár az intézkedések egy része a hiányos kóroktani ismeretek miatt – amiért nem okolhatjuk a bizottság tagjait – nemhogy akadályozta volna, hanem éppenséggel segítette a kór terjedését, a rendelkezések többsége azonban elébe kívánt menni a nagyobb bajnak. Például amikor már eléggé aggasztóak voltak a számadatok, de még nem érték el a járvány csúcspontját, kilátásba helyeztek több olyan intézkedést is, amely a súlyosabb helyzet kezelését volt hivatott megoldani. Így július elején határozatilag kimondták, hogy ha a kolera esetek az eddigieknél is nagyobb számban jelentkeznének, már a következő ülés alkalmával intézkedni fognak a kolera orvosok számának megemeléséről.⁷⁹ Néhány nappal később pedig azzal a kéréssel keresték meg a katonai állomásparancsnokságot, hogy amennyiben tovább nő a betegek száma, és nem lesz elegendő a kolerakórház épülete, akkor hajlandóak lennének-e ugyanennek az épületnek a katonai kórházul berendezett helyisége alsó részét átengedni a polgári betegek részére?⁸⁰

⁷⁵ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jún. 25-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁷⁶ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jún. 28-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁷⁷ A bizottságnak több ízben is – főleg az utcák tisztítása kapcsán – a tanácshoz kellett fordulnia, hogy szólítsa fel a rendőri közegeket a bizottság által hozott határozatok végrehajtására, mert erre a bizottságnak nem volt jogköre. MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jún. 25-i és aug. 20-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁷⁸ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 9-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁷⁹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 5-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁸⁰ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 9-i kolerabizottsági jegyzőkönyv. A katonai parancsnokság késznek mutatkozott eleget tenni a város kérelmének, és a hat ágygal felszerelt katonai kolera kórházat díj nélkül átengedte a polgári lakosság részére, ha a járvány növekedésnek indulna. MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 19-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

Miután július 5. és 12. között 72-vel nőtt a kolerások száma,⁸¹ a meglévő kettő mellé még négy kolera orvost választottak a korábbi jelentkezők közül.⁸² A nyár közepére érve a következő két hétben a megbetegedések is elérték a csúcspontot, amikor előbb 141, majd 143 beteggel gyarapodott a kolerások száma egy-egy hét alatt.⁸³ Bár az új megbetegedések mennyisége rémisztő volt, a halálesetek jelentősen elmaradtak ettől: „mindössze” 85-en vesztették életüket a két hét alatt. Ez a megbetegedettek 29%-át jelenti, amely jelentősen elmaradt más települések arányaitól.

Bármennyire kedvező képet is mutattak a számok, a rendszeres, napi szintű temetések lelkileg komoly terhet jelentettek a városban élők számára. A bizottság azon a véleményen volt, hogy a halottaknak szóló harangozások „a nép kedélyét lehangolják s ez félelmet költ, melly körülmény járványos időben a közegészségre károsan hat”.⁸⁴ Ezért felkérték a felekezetek lelkészeit, hogy szüntessék be a harangozást, és ahelyett, hogy minden egyes halottért külön-külön kongatnák meg a harangokat, valamennyi felekezet összes halottja részére déli 12 órától 1 óráig húzassák azokat.⁸⁵ Azonban – miként arról az evangélikus felekezet lelkésze levelében tájékoztatta a bizottságot – a lelkészek saját hatáskörben nem voltak jogosultak ebben a kérdésben dönteni, hanem csak a helyi egyházak tanácsai teheték meg azt. Így hát a bizottság az egyházi tanácsokhoz fordult a kéréssel, amely révén nemcsak a harangozásokat, hanem a temetéseket is a nap egy adott időszakához kívánta kötni.⁸⁶

Az evangélikus lelkész szerint viszont a harangozásnál sokkal nagyobb problémák is adódnak, amelyeket mihamarabb orvosolni kellene. Ilyen például az, hogy nem ellenőrzik a fertőtlenítést, a jó és rossz gyümölcsöket is szabadon adják-veszik, a holttestek akár 48 órán keresztül is temetetlenül vannak, s ha el is temetik őket, akkor ezt a legnagyobb melegben, nagy tömeg által kísérve teszik. A frissen hantolt sírokat ugyanúgy kinyitják, mint a régieket, s a halotti torokat is megtartják a járvány ellenére. Mindezek miatt arra kérte levelében a bizottságot, hogy szigorúbban ügyeljenek a fertőtlenítésre, a gyümölcsök árulását pedig tiltsák be. Ami pedig a temetéseket illeti, a sírokat jobb lenne előre megáztatni, hogy a halottakat 24 órán belül, teljes csendben, reggel 6 óra tájban eltemethessék. A holtakat ne kísérjék tömegével utolsó útjukra, a halotti torokat pedig ne engedélyezzék.⁸⁷

Hogy a lelkész által javaslatba hozott intézkedéseknek volt-e köszönhető a megbetegedések alakulásának kedvező irányváltása, nem tudni, mindenesetre július végétől Ixel Soma városi főorvos hétről hétre csökkenő adatokról számolt be a bizottság előtt: „a vész nagysága jóval csökkent, elanyira, hogy ha a hirtelen beállott kedvező halálozási arány továbbra is így marad, a járvány végmegszűnését is remélhetjük.” – jelentette ki derűlátóan.⁸⁸ A javuló viszonyokra reagálva dr. Krausz Mór koleraorvos – hogy megkímélje a városi pénztárt a kiadásoktól – le is mondott hamarjában állásáról. Ugyanakkor kijelentette, hogy a szegény betegeket továbbra is kész ellátni.⁸⁹ Az ülésen a bizakodóbbak részéről az is felmerült, hogy talán csökkenteni lehetne a koleraorvosok számát az eredeti kettőre. Ezt azonban a többség még korainak tartotta, mondván, lehet, hogy csak átmeneti a számokban mutatkozó apadás. A következő heti adatok azonban megerősíteni látszottak a tendenciát, ugyanis a főorvos szerint nemcsak hogy nem nagyobbodott a járvány, hanem a halálos áldozatok száma is közel a felére csökkent. Ez már elegendő érvnek bizonyult ahhoz, hogy a kolera orvosok számát négyről kettőre csökkentsék.⁹⁰

Némileg furcsa helyzetet teremtett, hogy belügyminiszteri rendeletre akkor neveztek ki a megye területére miniszteri biztost, amikor már a járványhelyzet nehezebb szakaszán túl voltak – legalábbis ami Miskolcot illeti.

⁸¹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 12-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁸² MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 14-i kolerabizottsági jegyzőkönyv. A megválasztott négy orvos közül ketten visszamondták kinevezésüket, helyükre azonban nem választottak újakat, mivel elegendőnek vélték, ha négyen állnak munkába. MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 16-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁸³ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 16-i, júl. 19-i és júl. 26-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁸⁴ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 5-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁸⁵ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 5-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁸⁶ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 12-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁸⁷ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 12-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁸⁸ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 30-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁸⁹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. júl. 30-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁹⁰ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. aug. 2-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

A cholérának utóbbi időben észlelt nagyobb mérvű terjedése folytán szükségem láttam oly vidékekre melyekben nagyobb fokú megbetegülések és jelentékenyebb halálozás mutatkozik miniszteri biztosokat kiküldeni, kiknek feladata lesz, azon helyeket, melyekben a járvány [sic!] nagyobb mérvben felmerült beutazni magoknak a fenálló cholera utasításban elősorolt hatósági óv és gyógyintézkedések miképpeni foganatosításáról meggyőződést szereznek, a talált hiányokat az illető törvényhatóságnak és egyidejűleg a főispánnak tudomására juttatni s az ezek által elrendelendő intézkedéseket megfigyelni, hapedig a hiányok ez úton sem távolíthatnának el, ezen körülményt közvetlenül nekem táviratilag feljeleníteni.

– olvashatjuk a miniszteri biztos feladatkörét a rendeletben.⁹¹ A biztos ezek szerint egy, a kormánynak közvetlenül felelős tisztviselő volt, kinek feladata a hatóságok munkájának ellenőrzésére koncentrált. Ennek ellenére a miskolci kolerabizottság örömmel fogadta dr. Popper Józsefet, Borsod vármegye miniszteri biztosát, aki egyébként a helyi kórház igazgató főorvosa is volt egyben. Popper azzal kívánta érvényesíteni ellenőrzési jogát Miskolc városára nézve, hogy bekérte a kolerajárvány állását mutató adatokat, valamint kijelentette, hogy részt kíván venni a bizottság tanácskozásain.⁹² Mindkét intézkedése merőben formainak mondható, hiszen mint a kolerabizottság tagja kötelező érvénnyel vett részt az üléseken, s az ezeken alkalomról alkalomra elhangzó adatokhoz is szabad hozzáférése volt.

Jóllehet az eddigi intézkedések alapján egy meglehetősen határozott és erélyes kolerabizottság képe rajzolódik ki előttünk, amely nemhogy minden történésre adekvát választ tudott adni, de még arra is képes volt, hogy elébe menjen a váratlan eseményeknek. Ugyanakkor egy egészen apró zavar révén megmutatkozott, hogy ez a határozottnak látszó imázs valójában mennyire bizonytalan. Történt ugyanis, hogy a kolera adatokat közlétező főorvos, Ixel Soma megbetegedett, s emiatt egy hétig bizonytalanságban maradtak a kolerabizottság tagjai a járvány állását illetően. Kacander Áron, az egyik bizottsági tag, éppen e bizonytalanság miatt indítványozta a kolera orvosok visszaállítását, továbbá azt is felvetette, hogy a megyék példájára érdemes lenne „bejáró közegeket” munkába állítani, akik a rájuk bízott utcákban naponta többször megjelenve minden házba betekintvén jelentenék a körzet kolera orvosának a betegeket, ügyelnének a fertőtlenítésre, valamint arra, hogy a szakaszról eltemetendőik számára kiásott sír elérje-e a hét láb mélységet. Mivel a kolera orvosok újra munkába állítása jelentős költséggel járt volna, ezért úgy határoztak, hogy megvárják a főorvos felépülését, és csak akkor – a számadatok fényében – hoznak erről döntést. Ami viszont a bejáró közegeket illeti – kiknek a bére mindössze napi 1 forintot tett ki –, elrendelték felfogadásukat a város négy szakaszában (szakaszonként kettőt-kettőt), különös figyelemmel a külvárosi részekre.⁹³

Szerencsére a következő alkalommal a betegségéből felgyógyult városi főorvos kedvező hírekkel szolgálhatott, hiszen annak ellenére, hogy azért még jelentősnek volt mondható az új esetek száma, mégis csökkenő tendenciát mutatott. Ráadásul külön kiemelte Ixel, hogy a halálozási arány ilyen jó még sose volt, ami nemcsak az elmúlt hétre érvényes megállapítás, hanem a teljes járványra. Hiszen míg más városokban az 50, 60, 70%-ot is elérte a halálozás, addig Miskolcon alig üti meg a 40%-ot.⁹⁴

A bizakodásra okot adó adatok fényében fel is merült, hogy talán az ipariskola megkezdhetné tanfolyamát, ám ezt az indítványt részben óvatosságból, hiszen még nem ért véget ténylegesen a járvány, részben pedig a nagy meleg miatt nem tartották elfogadhatónak. Augusztus 18. helyett így szeptember 1-jét véleményezte a bizottság, amennyiben addigra megszűnik a járvány.⁹⁵ Volt olyan kolera orvos is, aki feleslegesnek tartotta mind a koleraorvosi, mind pedig a bejárói állást, ezért felvetette azok megszüntetését, hogy ne terheljék ezek a kiadások tovább a városi pénztárt. Bár óvatosságból egyelőre meghagyták a koleraorvosi pozíciót, a bejárókat feleslegesnek tartották, így megszüntették ezt az állást.⁹⁶ Mikor azonban augusztus 23-án dr. Freidman Bernát kolera orvos beadta lemondását a helyzet javulására hivatkozva, a koleraorvosi pozíciót is végleg beszűntették.⁹⁷

⁹¹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. aug. 6-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁹² MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. aug. 9-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁹³ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. aug. 6-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁹⁴ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. aug. 9-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁹⁵ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. aug. 9-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁹⁶ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. aug. 16-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁹⁷ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. aug. 23-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

A hetek óta csökkenő számok szeptember 13-án érték el mélypontjukat, innentől kezdve nem történt újabb megbetegedés, tehát a járvány véget ért Miskolcon. Október 3-án megnyugodva jelentette ki a városi főorvos: szeptember 13-tól „egy cholera eset sem adta elő magát s a cholera kórház is üres.”⁹⁸ Úgy tűnik azonban, hogy a járvány ténylegesen egy hónappal később, október 12-én szűnt meg, legalábbis ez áll a következő év eleji tisztí főorvosi beszámolójában.⁹⁹ Ez alapján a következőképpen állapítható meg a kolerajárvány statisztikája:

1. sz. táblázat

**A kolerajárvány alatt (1872. nov. 11. és 1873. okt. 12. között)
megbetegedettek, felgyógyultak és meghaltak száma Miskolcon (fő)**

	<i>férfi</i>	<i>nő</i>	<i>gyermek</i>	<i>összesen</i>
megbetegedett	431	366	129	923
felgyógyult	281	233	62	576
meghalt	155	134	61	350 ¹⁰⁰

Forrás: Dr. Ixel Soma városi főorvos évi jelentése az 1873-ik évről. Borsod, 1874. jan. 29. 2.

A főorvos jelentéséből az is kiderül, hogy a kolerakórházban 188 beteget kezeltek, akiknek mindössze 26%-a (49 fő) volt helybeli annak ellenére, hogy kinevezése után a kormánybiztos határozottan arra kérte az alispánt, adja utasításba, hogy a megyéből máshonnan érkezők térjenek vissza községükbe kezeltetni magukat.¹⁰¹ A nem helybeliek 34%-a pedig egyenesen nem is magyarországi lakos volt.¹⁰² Az azonban érdekes, hogy a nem helybeli, de „magyarhoni”-ak közül mindössze 32 fő származott a megyéből, azaz Popper József kérése valamennyire elérte célját. Részletes kimutatás hiányában csupán feltételezhetjük, hogy ezek egy részét azok az emberek teheték ki, akik a vasúti utazásuk alkalmával lettek rosszul, hiszen őket – a belügyminiszteri rendelet értelmében – azon az állomáshelyen kellett ellátni, ahol állandó orvos is volt. Ilyen település viszont csak három volt Borsod megyében: Sajószentpéter, Mezőkövesd és Miskolc.¹⁰³

A jelentésből még azt is megtudhatjuk, hogy a „városban kezeltéknl” jobb volt a halálozási arány, mint a kórházban ápoltak esetében, a megbetegedetteknek „csupán” 34%-a halt meg a kórházi 54%-kal szemben. Hogy pontosan mit is jelent a városban való kezelés, nem egyértelmű. Mert egyrészt jelentheti a városi kórházat is annak ellenére, hogy hivatalos utasítás szerint ott nem kezelhettek kolerásokat, mert azokat azonnal a kolerakórházba kellett szállítaniuk. Másrészt viszont az otthonukban kezelt betegekre is érthette ezt a kifejezést a főorvos. Részemről ez utóbbit tartom valószínűbbnek, de az első lehetőséget se zárnam ki teljesen. Az utóbbi mellett szólhat maga az arányszám is, hiszen ott-hon, más betegektől elkülönítve nagyobb esélye lehetett a betegnek a felgyógyulásra, mint egy zsúfolt kórházban. A főorvos mindenesetre a kórház rosszabb statisztikáját az odaszállított betegek állapotával magyarázta, „mivel oda a legalsóbb és legelhagyatottabb néposztályból kerültek a betegek, kiknek némely része (szám szerint 12) mint haldokló, kettő pedig mint hulla hozatott be.”¹⁰⁴

A főorvos összegző megállapításai alapján elmondható, hogy a járvány leginkább a város zsúfoltabb városrészeiben jelentkezett, ahol „a házak aránylag az abban lakók számához felette kicsinyek, alacsonyok, rosz vagy éppen semmi szellőztetéssel el nem látvák.” Emellett főként azok betegedtek meg, akik egyébként is nehezen emészthető ételeket fogyasztottak, vagy túl sok alkoholt ittak, vagy

⁹⁸ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. okt. 2-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

⁹⁹ Borsod, 1874. jan. 22. 2; 1874. jan. 29. 3.

¹⁰⁰ Holopcev Péter halotti anyakönyveken alapuló kutatása szerint 379-en haltak meg kolerában Miskolcon. HOLOPCEV 1997:29.

¹⁰¹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. aug. 9-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹⁰² Bár az 1872/73. évi kolera alkalmával kevésbé próbálták, illetve tudták akadályozni a Monarchián belüli lakosságmozgást, a vásárok elmaradása miatt a jelentésben szereplő „idegenek” feltehetőleg sokkal inkább a városban állomásozó katonák, mintsem a Miskolcra érkező kereskedők, iparosok közül kerülhettek ki.

¹⁰³ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. jan. 22-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹⁰⁴ Borsod, 1874. jan. 29. 2.

akik esetleg korábban is hajlamosabbak voltak a hasmenésre. A melegben a legpiszkosabb vízzel is szomjukat oltó, nehéz fizikai munkát végzők közül is sokan kapták el a betegséget, de azok is könnyebben fertőződtek meg, akik betegápolás közben érintkeztek a kolerás beteg ürülékével. Végezetül a lakosok járvánnyal szembeni magatartásáról is képet kapunk a főorvos összefoglalójából:

Örvendetes jelenségnek vala tekinthető azon körülmény, hogy a nép műveletlen rétegeiben is csak igen ritkán találkozott ember, ki az orvos jóakaró tanácsára nem hajlott volna, vagy a neki nyújtott orvosságot, mint azt a multban igen sok ízben láttuk – visszautasította volna. Ellenben szomorúan kelle tapasztalnom, hogy a fertőztelenítés egyedüli hasznát minden felvilágosítás dacára sokan a város lakosai között be nem látták, s azt éppen nem vagy csak hiányosan teljesítették.¹⁰⁵

1873 októberében Beller József apát-plébános levélben kérte a kolerakórházként használt borház kiürítését és visszaadását.¹⁰⁶ A bizottság hálás szívvel mondott köszönetet az apátnak, aki a jegyzőkönyv tanúsága szerint a legnagyobb szükségben sietett a város segítségére.

És midőn ezen hódolatunkat jegyzőkönyvünkben megörökíteni elhatároztunk, azon a nemes tett nagyságához képest csak nagyon gyenge méltánylás elve vezérelt, hogy az utókor, ha majdan a poros akták közt a múlt képein szemlélődve; ezen, az anyi [sic!] fájdalmat [sic!] és keserves inséget maga után hagyott 1872/73iki cholerajárvány duhögését [sic!] előtüntető s a jelen év történetét gyászos betűkkel megjelölt irományok lapjait felveti, hadd lássa tündökölni ott annak nevét, ki a legnagyobb veszély idején nemes keblének s áldozatkészségének ily fényes tanújelét adni elég nagylelkű volt!¹⁰⁷

Ezek után nem maradt hátra más, mint a képviselő-testület elé benyújtani a kolerabizottság működését dokumentáló jegyzőkönyveket, mind a 69 darabot, átadni a kolerakórház felszerelését a városnak, valamint elszámolni a bevételekkel és kiadásokkal. A számvizsgáló szerint a bizottság által különféle címeken kifizetett összegek¹⁰⁸ 4138 forintot és 34 krajcárt tettek ki, míg a bevétel mindössze 13 forint 22 krajcár volt.¹⁰⁹ Mivel ez utóbbiak szemlátomást messze elmaradtak a kiadásoktól, Ixel Soma kezdeményezésére a bizottság úgy határozott, hogy a tehetősebb felgyógyult betegektől megpróbálják utólag behajtani a kórházi kezelés költségeit.¹¹⁰ Hogy ez mennyi sikerrel járt végül, azt végső kimutatás hiányában nem tudhatjuk. Ezt követően „[...] a bizottság az összeható [?] működés sikerének örömezetéből kifolyó kölcsönös szeretet nyilvánulása közben szét oszlott!”¹¹¹

Kolera özvegyek és árvák

A közel egy évig tartó járvány alatt 350-en hunytak el kolerában Miskolcon. A halottakról, de a megbetegedettekről sem maradt fenn olyan kimutatás, amely alapján részletesebb társadalomtörténeti elemzést végezhetnénk. Jóllehet az anyakönyvek segítségével számos érdekes információ megtudható lenne legalább az elhunytakról, de egy ilyen, alapos utánajárást igénylő kutatás meghaladná jelen tanulmány kereteit. Ugyanakkor nem zárkozunk el ennek jövőbeli megvalósításától. Most azonban inkább arra vállalkozunk, hogy a halottak helyett a túlélőkre koncentálva bemutassuk azokat, akik a járvány végére özvegyen vagy árván maradtak. Ehhez a városi tanács iratai között lévő, a rászorultak segélyezését rögzítő dokumentumokat használtuk fel.

¹⁰⁵ Borsod, 1874. jan. 29. 2.

¹⁰⁶ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. nov. 24-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹⁰⁷ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. okt. 3-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹⁰⁸ A bizottság, pontosabban a város házi pénztárából kerültek kifizetésre a fertőtlenítő és gyógyszerek, az orvosi és ápolói napidíjak, a fuvardíjak, a kórház berendezési tárgyai, a koporsók és temetési költségek (pl. sírásás), a hirdetémények nyomdaköltségei stb.

¹⁰⁹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. nov. 24-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹¹⁰ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. nov. 24-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

¹¹¹ MNL BAZML IV. 1902. c. 314/1873. 1873. nov. 24-i kolerabizottsági jegyzőkönyv

Az összesített kimutatás szerint 29 esetben történt segélyezés árvák és/vagy özvegyek javára. Azért használjuk az eset megnevezést, mert nem személyenként vezették ezt a nyilvántartást, hanem tulajdonképpen családonként. Ez abban az esetben is igaz, amikor a szülők elhunytak a kolerában, s csupán a gyerekek kapták meg az anyagi támogatást. Ha a kolera által megbetegítettek számához viszonyítjuk a segélyezettek körét, akkor egészen elenyészőnek találhatjuk. Miden bizonnyal 29-nél több család szorult volna rá némi pénzbeli támogatásra, hiszen ha csak a halottak számát nézzük, biztosak lehetünk benne, hogy ennél több családban hunyt el vagy az egyik, vagy mindkét szülő. A segélyezettek alacsony száma tehát nem valószínű, hogy a rászorultak alacsony arányával magyarázható, sokkal inkább a városi pénztár ürességével. Az előzőekben láthattuk, hogy a kolerabizottság elenyésző bevételhez „jutott” a járvány ideje alatt, ebből nehéz lett volna fedezni egy kiterjedtebb segélyezési akciót. Az iratokból nem derül ki, hogy létezett-e a járvány kezelését biztosító pénztártól független segélypénztár, amely fedezhette volna az ilyen típusú kiadásokat. A segélyezési iratok között viszont található egy feljegyzés, amely szerint a „cholera pénztár” állása 1873. december 5-én a következőképpen nézett ki:

*Mai napig a pénztárba befolyt 1471 ft 85 kr
Az előbbi és mostani kiosztás összege 1175 ft 20 kr
Maradt még a pénztárban 296 ft 65 kr¹¹²*

Ebből az összegből csak a leginkább rászorultak részesülhettek. Bár a kritériumokról nem maradt fenn forrás, a segélyezettek köréből látszik, hogy elsősorban a kettő vagy több kiskorú gyermeket nevelő, családfenntartó nélkül maradt özvegy nők részesültek a pénzből, akiknek csekély vagy semmi vagyonuk nem volt. Özvegy férfiak sokkalta kisebb arányban kaptak segélyt, ami csak részben magyarázható azal, hogy a kolerában nagyobb számban hunytak el férfiak, mint nők. Inkább azért tartották kevésbé segélyezendőknél őket, mert könnyebben tudtak olyan álláshoz jutni, amellyel eltarthatták anyá nélkül maradt árváikat. A segélyezettek harmadik kategóriájába az anya és apa nélkül maradt árvák tartoztak, akiket valamelyik rokon vagy szomszéd vett magához ideiglenes vagy állandó jelleggel. Érdekes módon – a várttal ellentétben – mintha velük törődtek volna a legkevésbé. A kimutatásban még sorszámot sem kaptak, az csak az özvegy nőknek és férfiaknak járt. A továbbiakban néhány segélyezett özvegyet és árvát mutatunk be a teljesség igénye nélkül annak érdekében, hogy a számadatok és intézkedések hátterében meglássuk azokat, akik mindezt átérték.

Itt van mindjárt Grenyo Mártonné Alexy Mária, akinek férje 1873. június 24-én halt meg. Hat gyermek maradt árván utána. Pontosabban szólva hat kiskorú gyermek, merthogy Alexy Mária segélyért folyamodó kérvényében arról írt, hogy valójában ennél több gyermek édesanyja. Bár a kimutatás szerint volt némi vagyona (egy kis háza és némi parlagon heverő szőlője), ez kevés volt a megélhetésükre.

Elbetegesedett özvegnő ki 13. szülő gyermeknek anyja valék ez ünséges üdökre hat kenyér kereset nélkül levő árvaimmal majd a' kétségbe esésig küzdünk, öt fiu, és egy leány,¹¹³ kik kesergik vélem együtt édes atjokat, elhagyva kedves nejét 's hat neveletlen gyermekeit a' sirölébe szált; nyomort, küzdelmet hagyva maga után. [...] Hová menjek most én, mint szegény özvegnő hat aprós árváimmal a' fájdalom kenyerét enni.

Hasonló helyzetben volt Barna Dánielné, akinek férje szintén 1873 júniusában hunyt el. Öt gyermeke közül egy meghalt, de még így is maradt négy, akiket el kellett tartania. Közülük a legkisebb csupán 1,5 éves volt.¹¹⁴ „Miután ennyi neveletlen gyermekek között csak ritkán mehetek dologra, mely által kenyereket meg kereshetném[?] kereset hijányába pedig magammal együtt éhséget szenvedünk” – írta kérelmében.¹¹⁵

¹¹² MNL BAZML IV. 1905. b. 917/1873

¹¹³ Grenyo József 16, Grenyo Emma 9, Grenyo Bertalan 7, Grenyo Márton 4, Grenyo János 2, Grenyo Gyula fél éves volt.

¹¹⁴ Barna Gyula 14, Barna Rozália 8, Barna Dániel 2 és ¾, Mária 1,5 éves volt. MNL BAZML IV. 1905. b. 917/1873. Barna Dánielné kérvénye (1874. nov. 11.)

¹¹⁵ MNL BAZML IV. 1905. b. 917/1873. Barna Dánielné kérelme (1874. nov. 11.)

Sokszor nem is a gyerekek száma, hanem sokkal inkább a koruk jelentette a legnagyobb gondot, miként az előző esetből is kiderült, hiszen egy csecsemőt nem lehetett csak úgy otthon hagyni, ugyanakkor az sem volt megoldható, hogy az anya magával vigye a munkába. A segélyezettek között több olyan özvegy is volt, akinek néhány hónapos, sőt pár hetes gyermeke volt. Viztra József 1873. január 4-én, 33 évesen halt meg kolerában. Második felesége, Hirshof Zsuzsanna ekkor várandós volt. Azért fordult 1874 áprilisában a tanácshoz, mert az időközben megszületett, s ekkor már hét hónapos lánya gondozása miatt nem tudott dolgozni. Az első feleségtől, Bakos Erzsébettől született hét éves Erzsébet gondviselője Viztra István, az elhunyt testvére volt, aki egyben a házat és a szőlőt is kezelte. Annak ellenére, hogy az özvegy nem maradt támogató híján, Éles Lajos városi tanácsnok segélyezésre méltónak találta.¹¹⁶

Özv. Vadnai Mihályné szintén teherben maradt férjétől, akinek 1873. július 30-án bekövetkezett halála után a négy éves Sándor mellett most már a hét hetes Juliannát is el kellett tartania. „Miután mint vagyon nélküli [sic!] napi munkám után tartom fel családomat, a most született árvám gondozása miatt ezen napi keresetemtől is elmaradtam, nagy szegénység és gyakran éhséggel küzdve töltöm napjaimat; s csak úgy és akkor nyerek enyhülést, ha munkám mellett a két árvám [sic!] is el tűretik.”¹¹⁷

A kisgyermekes özvegyek mellett azok is méltónak találtattak a segélyre, akiknek gyermekei már nagyobbak voltak, viszont ők maguk valamilyen oknál – többnyire betegségnél – fogva nem tudtak dolgozni. Viski Józsefné ugyan csak két gyermeket nevelt (Julianna 11, Zsuzsanna 9 éves volt), de mivel szélütést szenvedett, nem tudta előteremteni napi élelmüket. „[Ú]gyszólván a' koldúsnál is alább való vagyok, mennyiben nyomorékká lettem [...]” – fogalmazott az özvegy.¹¹⁸ A segélyezettek kimutatásából az is kiderül, hogy az özvegy mellett a 11 éves Julianna is „nyomorék, dolgatehetlen” volt. De említhetjük özv. Róth Józsefné Kolber Rozáliát is, aki „folytonos betegségben sínlődik 4 gyermekkel”.¹¹⁹

Az összesítésben mindössze 11 olyan gyermeket találunk, akinek mindkét szülője elhunyt a kolerában. Ahol volt közeli rokon, ott az vette át a gondozásukat, mint például Unterberger Márton gyermekei esetében, ahol Záli (17), Albert (15), Lina (12), és Fáni nagynénjükhöz, Bigli Rudolfnéhoz kerültek.¹²⁰ A többiekénél csupán a gondozó neve ismert, rokonsági viszonyukat nem tüntették fel.

Végezetül essen szó az özvegyen maradt édesapákról is. Érdekes módon tőlük nem maradt fenn kérelmező levél, így velük kapcsolatban csak a táblázatos összeírásokra hagyatkozhatunk. Katona György négy gyermekkel maradt özvegyen, kik közül a legkisebb mindössze hét hónapos volt. Ha nő lett volna, mindez elegendő lett volna a segélyezéshez, ám mivel volt egy 4-5 kapás szőlője a felső Bedeg-völgyben, és nem mellesleg erőteljes is volt (ezt a neve mellé jegyezték fel), nem részesült végül a segélyből. Vele szemben a „szegény gyűrűs sidó”, Klein József, aki két kiskorút nevelt (Záli 7, Sámuel 5 éves)¹²¹ részesült volna a segélyből, ha nem költözött volna el időközben a városból. Kiss János viszont maradt, és fiával, Istvánnal (4,5 vagy 6 éves) együtt kapott is támogatást minden bizonnyal vagyontalan állapotára való tekintettel.

Forrásaink sajnos nem elegendőek ahhoz, hogy pontosabb képet rajzoljunk a kolera által leginkább érintettek sorsáról, arra viszont elegendők, hogy megmutassák milyen kritériumok mentén próbálta támogatni a városvezetés a bajba jutottakat abból a kevés összegből, ami rendelkezésükre állt.

---

¹¹⁶ MNL BAZML IV. 1905. b. 917/1873. Éles Lajos tanácsnok jelentése özv. Viztra Józsefné kérelméhez (1874. ápr. 10.)

¹¹⁷ MNL BAZML IV. 1905. b. 917/1873. Özv. Vadnai Mihályné kérelme (1873. dec. 22.)

¹¹⁸ MNL BAZML IV. 1905. b. 917/1873. Özv. Viski Józsefné kérelme (1874. nov. 12.)

¹¹⁹ MNL BAZML IV. 1905. b. 917/1873. Szathmáry Pál tanácsnok jelentése özv. Rot Józsefné sorsára vonatkozóan (1873. szept. 27.). Az özvegy gyermekei: Róth Betti (16 év), Róth Pepi (15 év), Róth Ábrahám (11 év), Róth Mária (10 év)

¹²⁰ MNL BAZML IV. 1905. b. 917/1873.

¹²¹ Más helyen a gyermekek életkora 9 és 7 év.

Összegzés

1872-ben már nem először találkozott sem az ország, sem Miskolc vezetése a kolerával, és ez meg is látszik a helyzet kezelésén. Annak ellenére felkészülten várták a járványt, hogy valójában még sok mindent nem tudtak az ellene való védekezésről és a gyógymódról. A kolera közeledtével az irányítást egy teljhatalmú szakértői bizottság vette át Miskolcon, mivel annak soraiban számos orvos is megtalálható volt. Ennek ellenére az egyik legnagyobb problémát a bizottsági tagok aktivizálása jelentette, akik részben a járvány lassú kibontakozása, részben pedig az anyagi ösztönzés hiánya miatt (feltehetőleg nem kaptak fizetséget munkájukért) nem voltak kellően motiváltak az albizottságok megszervezésében és működtetésében.

A másik problémát az állami megvonás miatt a meglehetősen szűkre szabott büdzsé jelentette, de láthattuk, hogy valamennyi szükséges feladatot sikerült ellátniuk. Kérdés persze, hogy több pénzzel lehetséges lett volna-e több embert megmenteni? Például, ha a város rendelkezésére állt volna az eredetileg igényelt 100 darab ágy, s nem csupán 12-vel kellett volna beérniük?

Többször is szó esett a jegyzőkönyvekben a polgári engedetlenség különféle formáiról, legtöbbször az óvintézkedések be nem tartásáról. Jelentősebb konfliktusokról, a hatósági közegekkel való nagyobb összezördülésekről, esetleges tüntetésekről azonban nem szólnak a források. Az, hogy az emberek felszólaltak a megélhetésüket veszélyeztető intézkedések ellen, természetes, az óvintézkedések mellőzése pedig leginkább tájékozatlanságukkal, nem pedig dacos ellenállásukkal magyarázható.

Mindezen nehézségek ellenére azonban azt láthatjuk, hogy a város, közelebbről pedig a Kotz József, majd Bódogh Albert vezette kolerabizottság a körülményekhez képest a lehető legjobban kezelte a járvány miatt előállt válsághelyzetet. Mindig idejében, sőt gyakran a történéseknek elébe menve intézkedtek, súlyosabb hibák pedig nem fordultak elő. Talán ezzel is magyarázható, hogy a járványban alig több mint 900 ember betegedett meg, kiknek nagyobb része (59%) fel is gyógyult a súlyos betegségből.

*

Források

MNL BAZML = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc

IV. 803. a. = Borsod Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek

IV. 1902. c. = Miskolc város Képviselő-testületének (közgyűlésének) iratai, Közgyűlési iratok

1905. b. = Miskolc Város Tanácsának iratai, Tanácsülési iratok

IV. 1920. = Miskolc város Szabályrendeleteinek gyűjteménye, 7/1. Szab. Miskolcz városa rendőri szabályrendelete 1874

Bibliográfia

BODOVICS 2014

BODOVICS Éva: Vízhasználat és „árvízi kultúra” Miskolcon a XIX. század második felében. In HORVÁTH Gergely Krisztián (szerk.): *Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig*. Budapest, 2014. 439–469.

BODOVICS 2015

BODOVICS Éva: Árvizek és árvízvédelem Miskolcon a 19. század második felében. *Fons* XXII. (2015). 375–395.

BODOVICS 2021

BODOVICS Éva: Az 1872-73. évi kolera Borsod vármegyében. *Levéltári Évkönyv Új Folyam* III. (2021) 95–112. (A Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárának Kiadványa)

FARAGÓ 2011

FARAGÓ Tamás: *Bevezetés a történeti demográfiába*. Budapest, 2011.

FRISNYÁK 2018

FRISNYÁK Zsuzsa: A kolera térbeli terjedése és a közlekedés (1872–1914). *Közlekedés és Technikatörténeti Szemle*, 2018. 1. 39–62.

GÖNCZI 2006–2007

GÖNCZI Ambrus: Az 1892-1893. évi kolerajárvány Budapesten. *Tanulmányok Budapest múltjából* 33. (2006–2007) 113–135.

HOLOPCEV Péter

HOLOPCEV Péter: Az 1873. évi kolerajárvány és Miskolc. *Szülőföldünk* 25-26. sz. (1997) 26–33.

KISS 2004

KISS László: Dögvész és epekórság. A pestis és a kolera Magyarországon a XIX. században. *Válóság* 48. (2004)/3. 19–30.

MÁDAI 1983:

MÁDAI Lajos: *Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872–1873)*. Budapest, 1983

SIPOS 1998

SIPOS András: A kolerajárvány, és ahogy a város válaszol. In: GYÁNI Gábor (szerk.): *Az egyesített főváros. Pest, Buda, Óbuda*. Budapest, 1998